

म. ग्रं. सं. ठाणे

सन

विषय

लेखक

क. वि. रं. के

१/२९

मुनापण्डकी

संग्रहालय क्रमांक

पुस्तकाचे नांव

विघ्नसंतोषी

२-३

मुनापण्डकी

विघ्नसंतोषी आणि सोडत.

२९

नाटक

0799E

9

92

श्री.

विघ्नसंतोषी आणि सोडत.

हैं प्रहसन

एका इंग्रजी पुस्तकाच्या आधारानें

केलें तें

कर्त्याच्या परवानगीनें

ल. वि. खळे आणि मंडळी

बुकसेलर्स आणि पब्लीशर्स, बडोदें,

यांनीं

छापविलें.

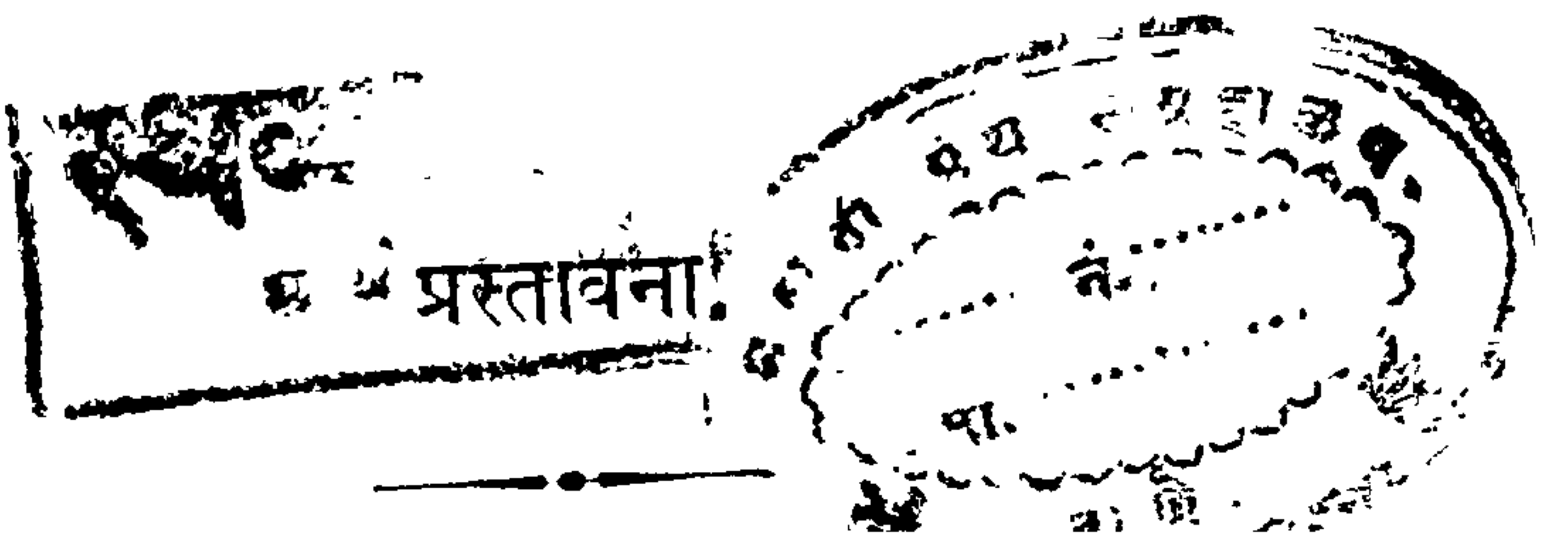
(सर्व हक्क कर्त्यानें राखले आहेत.)

(सन १८६७ च्या २५ व्या कायद्याप्रमाणें हें नोंदविलें आहे.)

सन १८९०.

आमदावाद—“ आर्योदय,”
आणि
बडोदें—“ वीरक्षेत्रमुद्रालय” यांत छापिलें.

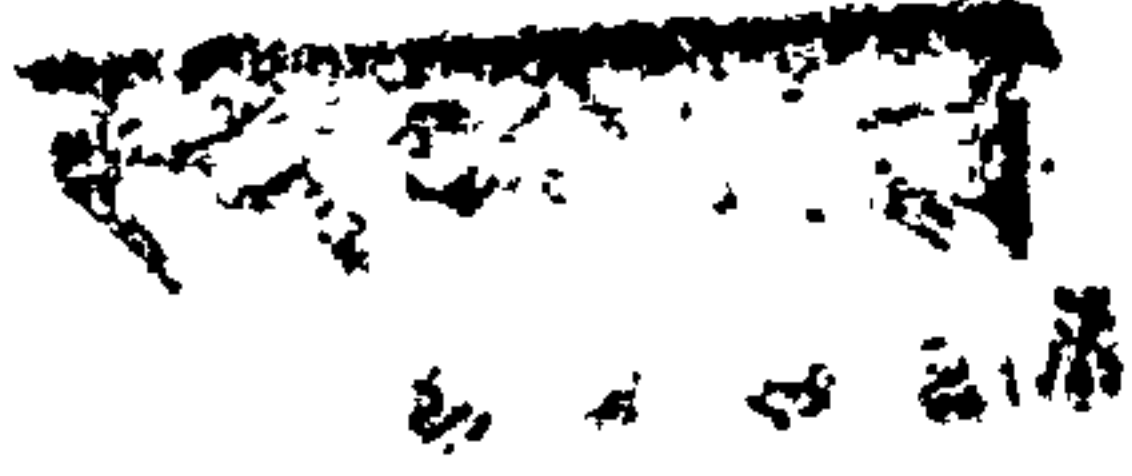
शुद्धते व दशावतारी गंजिफा ह्यांचा खेळ जरी सर्व खेळांत श्रेष्ठ, व ह्यांपासून जरी मोठी करमणूक होते, तरी त्या खेळांचा परिणाम लवकर होत नसल्यामुळे त्यांचा कंटाळा येऊन, चौकटी गंजिफा किंवा विजिक वगैरे लवकर आटोपणारे खेळ खेळावे, असें पुष्कळांस वाटते. त्या प्रमाणेंच मोठीं नाटके किंवा कादंबऱ्या ह्यांपासून जरी मनाचें रंजन होतें, तरी तीं वाचण्यास फार वेळ लागत असल्यामुळे, लहानसें पुस्तक वाचण्याविषयीं पुष्कळांची प्रवृत्ति होते. त्यांत दुःखपर्यवसायी नाटक किंवा कादंबरी हीं मनाचें स्थैर्य करून वाचावीं लागतात त्यांचा झालेला परिणाम मनावर जरी फार वेळ राहतो, व त्यापासून एकंदरीत जरी जास्ती फायदे होतात, तरी कामकाज करून त्रासलेल्या मनास अशीं पुस्तके वाचण्याचा कंटाळा येतो. त्या वेळीं लहानसें चटकदार प्रहसन वाचण्यास मिळालें तर मन सुप्रसन्न होतें. मराठी भाषेंत अशीं प्रहसनें अलीकडेस बरींच झाली आहेत. परंतु त्यांत बहुत करून नवीन सुधारा, लोक विशेषांच्या रीतिभाती, किंवा विरुद्धपक्षांचीं मते,

प्रस्तावना.

ह्यांवर कटाक्ष धरलेला असतो. फ्रेंच किंवा इंग्रजी भाषेत सर्व साधारण विषयांवर झालेल्या प्रहसनाप्रमाणें, आपल्या भाषेत फारशीं प्रहसनें नाहींत. त्या धोरणावर व त्यांच्या आधारानें, कांहीं प्रहसनें मराठी भाषेत लिहावींत, असें एके दिवशीं मनांत येऊन हें प्रहसन लिहिलें. परंतु हें लिहून झाल्यावर, मूळ ज्या प्रहसनाच्या आधारानें हें लिहिलें, त्यांतलि गोडी आणि रहस्य ह्यांत उतरलीं नाहींत असें वाटून, हें बरेच दिवस एकीकडेस टाकलें होतें. तें पुढें दोन तीन रासिकांच्या वाचण्यांत येऊन त्यांनीं छापण्या विषयीं सुचविल्यावरून, व एका पुस्तकें विकणारांच्या होतकरू मंडळीनें तें छापण्याविषयीं परवानगी मागितल्यावरून, तीस हें छापून प्रसिद्ध करण्याची परवानगी दिली आहे.

पुस्तक कर्ता.

पात्रे.

- रामजी दादा..... एका तालुक्याचे गांवचा वकील.
- पार्वती बाई..... व्याजवट्ट्याचा थंदा करणारा एक
मराठीण विधवा.
- लक्ष्मी..... रामजी वकिलाची मोलकरीण.
- वामन..... रामजी वकिलाचा कारकून.
- सगुणा..... लक्ष्मीची आई.
- नारायण..... गांवांतील एक तरुण मराठा.

श्रीः

विघ्नसंतोषी आणि सोडत.

अंक १ ला.

स्थळ.—एका तालुक्याचे गांवांतील रामजी वकिलाचें घर. त्यास लागून पार्वतीबाईचें घर. दोनही घरांस एक अंगण, व त्यावर एक उन्हाळी मांडवा.

(रामजी, वामन, पार्वतीबाई, लक्ष्मी येतात. रामजी, पार्वतीबाईच्या घरा शेजारच्या आपल्या घरांतील खोलींत पलंगावर ढोळे चोळीत लोळतो. वामन ओटीवरील खोलींत कागद वाचीत बसतो. लक्ष्मी ओटी झाडते. पार्वती बाई आपल्या घराच्या ओटीवर येऊन उभी राहते.)

पार्वती—कायग लक्ष्मी, आटोपलें कां काम तुजें ! आज तिसरे प्रहरां मला विश्वेश्वरी जायचें आहे; तूं येशील कां माझ्या बरोबर ?

(लक्ष्मी हातांत केरसुणी असतां पार्वतीबाईच्या ओटीवर जाते. त्यांचें चाललेलें भाषण वामन ओटीवरच्या खोलींत बसून कान देऊन ऐकतो. रामजीस सहजावृत्ती ऐकू येते.)

लक्ष्मी—मला बाई कसे वनेल तुमच्या बरोबर यायला ? जरा इकडे कां तिकडे झालें तर लागलेच ते शिव्या घायला लागतात. पहाटेपासून काम करतें, तरी सारा वेळ शिव्या देतात; आणि मेला एक रुपया महिन्याचा. वाढून देतात त्यावर पोटभर भाकरीसुद्धां घालीत नाहीत. तो भिन्ना कोठें चोरून मारून राहिलेले कोरड्यास अधिक रुपें देतो तों तो मेला कुवडा लागलाच त्यांना जाऊन सांगतो. वाईट, मेले मोलकरणीचे काम भारी वाईट; मीं मेली मोलकरीण तर मोलकरीण, आणि पुनः हरकामी. सारीं कामें माझ्याकडे. मला कीं नाही कंटाळा आला आहे ह्या धंद्याचा. कायबाई करावें ? गरीबी असली म्हणजे उपाय नाहीसा होतो. तुमच्या सारखे माझ्या आईजवळ दोन पैसे असते, तर कशाला पडत्या ह्या पंचायती ?

पार्वतीबाई—अग वेडी आहेस तूं. कशाचे पैसे-न् वियसे. आमचें दुःख आह्माला माहीत.

लक्ष्मी—तुमच्यासारखी पार्वतीबाई, सुखी कोण आहे? तुमचे यजमान गेले खरे, पण त्यांनीं दोन पैसे तुम्हांला ठेवल्यानें व्याजवट्यावर तुमचें आपलें बरें चाललें आहे.

पार्वतीबाई—लक्ष्मी, तुला माहीत नाही. खरें क्षणशील तर आतां कोणत्याच धंद्यांत सुख नाही. अग,

व्याजाचे दोन पैसे येतात ते तुह्मांला दिसतात, पण जे मेल्यांचे शिंव्या श्राप सोसावे लागतात ते काय सांगूं ? पैसे न्यायला येतात तेव्हां असे हातीं पार्यां लागतात, पण परत मागायाला गेले कां उठली त्यांच्या कपाळाची शीर. व्याजवट्ट्याच्या धंद्यासारखा मेला दुसरा वाईट धंदा नाही.

बामन—(आपल्या खोलींत हांसत) हा: हा:, बरें झालें, मला वाटत होतें कां वकिलाच्या कारकुनाचा धंदा साऱ्यांत वाईट, चार चौघांचे गळे कापल्याशिवाय वकिलालाहि दोन पैसे मिळत नाहींत, आणि कारकुनाच्या हातीं कांहीं लागत नाहीं. गुलाम निवाडा होण्याच्या आधीं आडवून धरलें कां पटपटा पैसे काढतात; आणि निवाडा बुडाला कां लागले शिंव्या श्राप घायला. ह्याला वकिलाचा कारकून काय करील ? वकिलाला काम चालवितां येत नाहीं, आणि पैसे मागितले ह्मणून कारकुनाला शिंव्या. बरें असो. आपला धंदा वाईट त्यांत हरकत नाहीं, पण दुसऱ्यांचा चांगला नसला म्हणजे झालें. [हांसत] हा: हा: हा:, जरा पार्वतीबाईच्या ओटीवर जातो. दोघांचें रडें ऐकण्यासारखी दुसरी मजा नाहीं. पण समदुःखी होऊन त्या दोघांची गट्टी जमेल, तें मात्र बरें नाहीं. तें आपल्याला नाहीं आवडणार. लक्ष्मीला जाऊन बोलावूनच आणतो आतां.

[वामन पार्वतीवाईच्या ओटीवर हळू हळू जातो, त्या दोघी चपापतात.]

पार्वती—कां वामनराव, आज सकाळींच तुम्ही आलात घर सोडून ?

वामन—सकाळीं न येऊं तर रामजी दादा शिव्या नाही देणार ? आणि सकाळीं येतो तों हापि-साच्या खोलींतला लक्ष्मीनें कचरा सुद्धां काढला नाही; आणि इकडे येऊन गोष्टी सांगत उभी आहे. काम नाही झालें म्हणजे शिव्या खाव्या लागतील मला.

(रामजी वकील उठून मोठ्यानें जांभळी देतो आणि भिवास हाक मारतो. ती त्या तिघांस ऐकू येते.)

लक्ष्मी—उठले वाटते ते, चला जाऊं द्या आधीं.

वामन—चल चल, लवकर परत जाऊं, आतां येतील ओटीवर.

(लक्ष्मी आणि वामन परत जातात व आप-आपल्या कामास लागतात. पार्वतीवाई घरांत जाते. व रामजी ओटीवर येतो.)

रामजी—काय बेटे हे ! प्रत्येकजण अमुखी ! मला मोठें नवल वाटतें, कीं परमेश्वरानें जी स्थिति दिली आहे तींत ज्याचा त्याला संतोष कसा नसतो !! माझ्या-सारखा ह्यांना त्रास असता तर कसें झालें असतें ? वकिल-लासारखें दुःख कोणाला तरी आहे ? [खिशांतून दायरी काढून पाहतो] तारीख १७ माहे मे सन १८८९

जी

विघ्नसंतोषी आणि सोडत.

६

रोजीं टाकळीची सोडत निघणार होती, ह्यणजे आज पांच दिवस झाले. माझा नंबर निघाला असला तर ह्या वकिलीला रामरामच केला पाहिजे. ती आमची सनंद साहेब लोकांच्या सैतानाकडे पाठवून देईन. तसें कशाला? त्यापेक्षां हायकोर्टाची हायकोर्टाकडे पाठवून दिली तर काय वाईट? आणि मग लग्न करून सुखानें संसार करावा. पण नाहीं, लग्न करून लागलीच पायांत विडी कोण घालून घेतो? चार दिवस मुंबईस, चार दिवस पुण्यास राहून तेथें मजा मारूं. मग लग्नाच्या बंधनांत पडूं. [पाठीमागें वळून हाक मारतो] लक्ष्मी, अगे लक्ष्मी, कोठें गेली ही? अशीं सुस्त माणसें असलीं ह्यणजे भारी त्रास होतो.

(लक्ष्मी घेते.)

लक्ष्मी—जी आलें.

रामजी—जी आलें! हाक मारीन तेव्हां कधीं येणार नाहींस, आणि काम नसेल तेव्हां येथें तयार. तूं हरकामी ना? हरकामीनें हरघडसि हरठिकाणीं असवें पाहिजे. इकडे तिकडे आणि चोर्होकडेस एकदम असलें पाहिजे. समजलीस?

लक्ष्मी—जी.

रामजी—जी! आतां आठ वाजायाला झाले तरी तुझे कोणतेंच काम आटोपलें नाहीं.

लक्ष्मी—भांडीं घांसलीं, सगळें घर झाडलें, पाय धुण्याला पाणी तापवून ठेविलें आहे. हापिसांत विछायत घातली, घरांतल्या गाद्या गोळा करून ठेविल्या—

रामजी—बरें बरें, मोठे कामाचे ढीग पाडले. जा, आतां पोष्टांत जा, आणि माझ्या नांवाचा कागद आला असेल तो घेऊन ये. पोष्टाचा शिपाई ह्या आळांत फार उशिरां येतो, त्याच्या जवळून कागद मागून घे. कशी लवकर येशील, कां कोणी ह्मंगेल गेलीच नाहीं.

लक्ष्मी—जी जातें. (एकीकडेस) कोणी हें हर-काम्या मोलकरणीचें काम करावें ?

रामजी—टाकळीच्या सुभेदारानें सोडत निघतांच मला कागद लिहिण्याचें कबूल केलें आहे. वर्तमानपत्रांत नंबर येण्यास अद्यापि बराच उशीर लागेल. तेव्हां ह्या पत्रावरून कोणाला बक्षिस मिळतें त्याची पहिली खबर मला कळेल. माझा नंबर निघाला असला तर—पण जाऊं-द्या, ह्या सोडतेवर भरंवसा ठेवून आपल्या कामाकाजांवर दुर्लक्ष करतां उपयोगीं नाहीं. (हापिसाच्या खोलीच्या दारावर थाप मारून) वामन, अरे वामन, काय करितो आहेस ?

वामन—कांहीं नाहीं, जरा वारा घेत होतो.

रामजी—वारा घेत होतो ! वारा घेण्यासाठीं मी पगार देतो !

वामन—(एकीकडे) कोणा लेकाला आज दोन वर्षांत पगार मिळाला आहे ?

रामजी—पहा, तीं कोर्टातून आजच्या आज समाने जातील अशी तजवीज कर. त्या प्रोसेसीसची आजच्या आज बजावणी झाली पाहिजे. आणि बेलीफाला घेऊन जाऊन प्रतिवादीला आजच्या आज समन्स लागू कर. त्याला नीट समजून सांग, कीं वादीचे सारे पैसे उगवले तर आपलें साऱ्यांचें कल्याण होणार आहे.

वामन—(खोलोंतून लिहित असतां) त्याची काळजी नको. ती मी सारी तजवीज करितों.

रामजी— [ओटीवर पुढें येऊन] लोकांना पकडून कैद करण्यांत ह्या कुबड्यासारखा दुसऱ्या कोणास आनंद होत नसेल. असा मनुष्य मीं कधीं पाहिला नाहीं. प्रतिवादीला वारंटावर पकडावयाचा असेल तर गुलाम भर उन्हांत पांच कोस बेलिफावरोवर जाईल, पण त्यास पकडवील. लोकांना दुःख झालें कीं ह्याला मोठा आनंद ! गुलामाचें तोंड सुद्धां पाहूं नये असें मनांत येतें. त्याचा तेवढा मागचा चढलेला पगार देऊन टाकण्यास मिळेल तर घटकाभर गुलामाला उभा करूं नये असें वाटतें. पण गुलामाला पक्कें माहीत आहे, कीं चढलेला पगार देऊन टाकण्यापुढा माझ्याजवळ ऐवज नाहीं. (पार्वतीबाईच्या घराकडे पाहून) हं, आज पार्वती गहाणाचे दागिने आणि कपडे

तपासीत बमली आहे. तिचा पाट लावण्याचा खचीत निश्चय आहे. पंचवीस वर्षांची उमर असावी, पण अद्यापि कशी खुटखुटीत दिसते आहे. जवळ चांगली पुंजी करून बसली आहे. पण असो, - अद्यापि जास्ती माहिती काढावी.

[पार्वतीबाई आपल्या ओटीवर येते]

पार्वती—(एकीकडे) रामजी वकिलाची की नाही सारावेळ इकडे नजर असते. त्यांची बायको मेली त्याला दोन वर्षे झालीं. तेव्हां ह्मणतात ते अष्टावीस वर्षांचे होते. ह्मणजे आतां त्यांची तीस वर्षांची उमर असावी. त्यांच्या तर मनांत खास आहे, रोज लाळ घोटतात. मींच अगून फारसें त्यांच्याकडे लक्ष देत नाहीं. आतां त्यांच्या जवळ जास्ती बोलणें चालणें ठेविलें पाहिजे.

रामजी—कायहो पार्वतीबाई, आज सकाळींच काय पसारा काढला आहे ?

(ब्रामन खिडकींतून डोकें काढून चाललेलें बोलणें ऐकतो)

पार्वती—पसारा कांहीं नाहीं, आतां पाऊस आंगावर येत चालला आहे, ह्मणून ह्मटलें लोकांच्या कपड्यांना एकदां उन्हें देऊन ते बांधून ठेवावेत.

रामजी—भारी बुवा तुम्हांला लोकांची काळजी!

पार्वती—लोक आपली काळजी करतील तर आपल्याला नको त्यांची करायला ?

रामजी— बरे, बोलल्याप्रमाणें लक्षांत ठेवा हो.

जे तुमची काळजी करित असतील त्याची तुम्ही केली पाहिजे.

पार्वती—[हांसून आणि मान खाली घालून] आम्हांला वायकांना आपल्या वकिलीच्या पगड्यांत धरून नका हो. वायका आपल्या सहज कमी जास्ती बोलतात.

[रामजी पार्वतीबाईच्या ओटीवर जातो]

रामजी—तुम्ही कांहीं जास्ती बोललां असं मी समजतच नाहीं. मी समजतो की तुमच्या मनांत आहे त्या पेक्षां तुम्ही कमीच बोललां.

पार्वती—तुम्ही वकील काय बोलतां तें मोठमोठ्यांना समजत नाहीं, तें आम्हांला वायकांना कुठून समजेल ?

वामन—(खिडकीतून) खरोखरीच रामजी वकील कोडतांत काय बोलतात तें मुन्सफाला सुद्धां समजत नाहीं. हे बोलूं लागले का त्यांना डुलक्या येऊं लागतात.

पार्वती—पण तें असूं द्या. मला कीं नाहीं तुमच्या कारकुनावद्दल तुम्हांला पुष्कळ दिवस सांगायचें होतें. गांवांत ह्मणून तो कोणाला चैन पडूं देत नाहीं. ज्याच्या त्याच्या भोंवतीं हा आहेच. माझ्या येथें कोणी एकसरी गाहाण टाकायला आणली तरी तिचे मणी किती ते ह्याला माहीत; अशी कांहीं त्याला उठाठेव !

रामजी—मलाहि त्याच्यापासून असाच त्रास झाला आहे. (एकीकडे) पण त्याच्या वांचून माझे चाला-

यचें नाहीं तर. (उघड) रात्रीचा माझ्या स्वप्नांत सुद्धां येतो. त्याच्या त्या कुबड्या पाठींत काय काय भरलेलें आहे परमेश्वर जाणे. जेवतांना पुरी फोडली, नाहीं तर वडी मोडली, तर त्यांतून सुद्धां पटकन बाहेर पडेल कीं काय अशी भीति वाटते.

वामन—(खिडकींतून हंसत) हा: हा: हा: गुलामाला पोटाभर भाकरी खायाला मिळत नाहीं, आणि पुरीच्या गप्पा मारतो आहे.

पार्वती—मग त्याला काढून कां टाकीत नाहीं ?

रामजी—व्याजबट्टा करणारणीला जशीं कुळें सुटायचीं नाहींत, किंवा मुद्दाला जसें व्याज सुटायचें नाहीं, तसा हा मला चिकटलेला आहे.

पार्वती—वकिलाला जशीं कुळें सुटायचीं नाहींत, किंवा वकिलातनाम्याला जशीं फी सुटायची नाहीं, असें कां ह्मणाना ?

रामजी—वः, ठेवून दिलीत शेवटीं आमच्यावर.

पार्वती—पण कीं नाहीं हो, कांहीं ह्मणा, पण ह्या वामन्याचा भारीच गांवांत त्रास. कोणाला कोणाला म्हणून चैन पडूं देत नाहीं. ज्याचें त्याचें भांडण लावून देतो.

रामजी—दारुबाजाशिवाय जसें कलालाचें चालायचें नाहीं, किंवा उधळ्याशिवाय जसें सावकार-

णीचें चालायचें नाहीं. तसें या विघ्नसंतोषावांचून वकिलाचें चालायचें नाहीं. तंटा उपास्थित होईल तेव्हां वकिलाचें काम. (एकीकडे) पण आतां मुद्याची गोष्ट काढली पाहिजे. (उघड) जाऊं द्या पार्वतीबाई, मरूं द्या त्या कुबज्याला. कायहो, ती खोलींत भरजरी चोळी पडली आहे, ती गहाणांत आली आहे, कां नवी शिवलीत !

पार्वती—ती घरीं शिवली. गहाण टाकायला अशीं सनगें गांवांत कोणाजवळ आहेत !

[चोळी पहाण्यासाठीं रामजी खोलींत जातो, पार्वती-बाईहि पाठीं जाते.]

रामजी—छेः, ही मुद्दाम शिवलेली चोळी नाहीं, तुम्ही कांहीं ह्मणा.

पार्वती—ती कशावरून !

रामजी—ही येवढी घट्ट चोळी काय तुमच्या अंगाची ? वरें, मुद्दाम येवढी घट्ट केली असलीत ह्मणून काय होतें ? शंकर मोल्या कडीकपाटीं जाऊन बसले ह्मणून काय मदनाचा तेथें प्रवेश झाल्याशिवाय राहिला ?

पार्वती—हें काय बाई ह्मणतां तें मला नाहीं समजलें ! मदन तो कोण ? तुमच्या कायद्यांतला, नाहीं तर कोडतांतला कोणी आहे वाटतें ?

रामजी—होय, आमच्या कोडतांतलाच आहे. त्यानें समन्स काढल्या बरोबर प्रतिवादी हांसत हांसत

कोडतांत हाजर होतो, आणि कबूल जाव देतो, चौकशी लागलीच सुरू होते, ठराव एकदम सांगण्यांत येतो, आणि (तिचा हात धरून) प्रतिवादीस ह्या प्रमाणें बजावणींत एकदम धरून नेतात.

पार्वती—हं, हं, हें काय? पाहील कोणी! बरें, मला कांहीं स्वतंपत्रें तुम्हांला दाखवायचीं होतीं.

रामजी—ठीक आहे. काम आधीं, म्हणजे कामकाज मीं म्हणतों हे, नाहीं तर भलतेंच समजाल. संस्कृतांत कामाचा अर्थ निराळाच आहे. चला तर आमचे घरीं. स्वतंपत्रें पहाण्यास वकिलाच्या घरासारखें दुसरें ठिकाण नाहीं. (एकाकडे) हिची पुंजी किती आहे ती प्रथम पाहिली पाहिजे. मग आपला शब्द गुंतवावा.

(दावे रामजी वकिलाच्या घरांत जातात. वामन दुसऱ्या दारानें लक्षपूर्वक पाहत राहतो)
(वामन येतो)

वामन—हं, चाललें आंत अशुक माशुक. वकील आणि सावकारीण. काम आणि कायदा. कसे एकमत होऊन आंत गेले! पण मला नाहीं हें आवडत. तथापि ह्यांचें लवकरच भांडण होईल, ही एक समाधानाची गोष्ट आहे; पण आतां आपलें आपल्यास काम करूं द्या. (दतरांतून कागद काढून वाचतो आणि हांकतो) हाः हाः, हा कागद लहानसा दिसतो आहे, पण एका बज्या कुटुंबाचा ह्यांत घात आहे. हें दुसरें स्वत, बकऱ्याचें कांतडें

पांवरलेलें हें वाघांचें पिळ्ळू आहे. कसे करार दिसण्यांला अगदीं शिंदे ! पण जाणार बापड्याचें घरदार ह्यापासून ! हा कर्जरोखा, व्याजाचा दर म्हणाले सारा बारा आणे शेकडा, पण मनाती चक्रवाढी अजून कोठें ठाऊक आहे ? नातवाच्या नातवाला सुध्दां ह्याची फेड व्हावयाची नाही. ह्या जगांत जितक्या म्हणून लुच्चेगिन्या आहेत तितक्या शिकायच्या असल्या तर, वकिलाची कारकुनी करावी. वकिलाचा कारकून कोणी सामान्य मनुष्य समजत असतील, पण हे आमचे लष्करांतले तलवारवाहादर कोंकणे आणि पुरभय्ये मला पाहिल्या बरोबर पळतात. लढाईत तोफेसमोर उभे राहत असतील, किंवा कोणी तलवार म्यानांतून काढली तर ती धरायाला धांवत असतील, पण ह्या पुडक्यांतला एकादा कागद काढून दाखविला तर जीव घेऊन पळतात गुलाम. (हंसत) हाः हाः हाः, कोणताही धंदा म्हटला तर त्यांत मजा नाही असें नाही. पण कारकुनापेक्षां वकिलाची जास्ती मजा. वकील गुलाम लोकांना घरींही घाबरवितात, आणि कोडतांतही घाबरवितात. माझा सोडतींत नंबर निवाला तर, कसेंही करून वकिलीची सनद मिळवून ह्या कारकुनीला रामराम करीन; आणि लोकांची स्वतः खोड तोडीन. (आंतल्या अंगास गडबड होते) हं, दोघे येताहेत, (रागानें पाहून) कोंबडा कोंबडीसारखे कुरकुरताहेत ! चिमणा चिमणी चु चु चु करताहेत.

(रामजी आणि पार्वतीबाई येतात.)

रामजी—कायहो, हे तुमचं कागदपत्र-पाहिले, त्यांवरून तुमची मोठीच पुंजी दिसते. व्याजवाज देखील पुष्कळ येत असेल ?

पार्वती—गांवांत गहाणाचा धंदा करणारी मी एकटीच आहे, आणि माझे व्याजही थोडे असते; त्यामुळे सारे गरजू बहुतकरून माझ्याकडे येतात.

वामन—(एकीकडेस) हं हं, सावकारीण वकिलाला भाळली, पण वकिलाचें मन दिसतें सावकारीणवर आणि डोळा दिसतो तिच्या पुंजीवर.

रामजी—पार्वतीबाई, थोडा पुण्याचा मुरांबा आणवूं का ? सकाळीं बरा पित्तशामक.

वामन—(एकीकडेस) भिवानें केलेल्या गुळां-ठ्याला गुळाम पुण्याचा मुरांबा ह्मणतो.

पार्वती—छेः, सकाळींच कशाचा मुरांबा ? आंग धुवायाच्या आधीं मी कांहीं खात नाहीं. पण कायहो, तुमची ही वकिली आमच्या गांवांत आल्यापासून चांगली चालली आहेसं दिसते; वामन सारवेळ लिहीत असतो.

रामजी—आतांशा दिवाणीकोर्टाला स्मालकाज कोर्टाचा, आणि फौजदारी कोर्टाला संक्षिप्त चौकशीचा अधिकार मिळाल्यापासून वकिलांचें बरं चाललें आहे. तशांत, सारे खतपत्रं सुद्धां लिहिणारे माझ्याकडे येत

असल्यामुळे दोन पैसे मिळतात. पण असो. पार्वतीबाई, पैशांत खरे ह्मणाल तर मला फारसें सुख वाटत नाही, संसारसुख तें निराळेंच आहे. तुझाला कसे वाटते पार्वतीबाई !

पार्वती—तुझी ह्मणतां तें कांहीं खोटें नाही.

रामजी—मग पार्वतीबाई विचारूं कां एकदां मीं स्पष्ट ? खरेच तुमच्या मनांत संसारसुखाचा अनुभव घ्यावयाचा आहे कीं नाही ?

वामन—(एकीकडेस) आतां जर आपली आडकाठी ढकलली नाही तर दोघांचें नक्की होऊन जाणार; पण हें नाही मला आवडणार.

रामजी—हें पहा पार्वतीबाई, तुझीं आम्हीं जर एक झालों तर—

वामन—[मोठ्याने] तुझाला लवकरच लाहा भ्यावा लागेल.

रामजी—माझे ह्मणणें तुमचा आणि आमचा धंदा असा आहे कीं, ते एक झाले असतां आपल्यास लवकरच—

वामन—[मोठ्याने] फौजदारी कोर्टांत जावें लागेल.

रामजी—पार्वतीबाई, मीं ह्याप्रमाणें गोष्ट काढ लो म्हणून—

वामन—[मोठ्याने] एकदम वारंट काढण्याची जरूर नाही.

रामजी—अंः, हा वामन केवढ्या मोठ्याने वाचतो!

वामन—जो आलों. मला त्या सोडतीसाठी हाक मारली ?

पार्वती—(एकीकडे) आलाच मेला मधीं शेवटीं.

रामजी—(एकीकडे) काय ह्या गमतीच्या वेळीं गुलाम आला ?

वामन—त्या सोडतीसाठीं मला हाक मारली ?

रामजी—(एकीकडे) सोडत ? लग्न किंवा पाट, ही एक प्रकारची सोडतच आहे.

वामन—सोडतीचा निकाल चार पांच दिवसां-पूर्वीच झाला.

रामजी—बरें, आह्मांला माहीत आहे. तूं नकोस सांगायला ?

वामन—गांवांत ज्याने त्याने टिकिटे घेतलीं आहेत. साज्यांच्या तोंडीं सोडत सोडत चालली आहे. कोणी कोणते नंबर घेतले आहेत ते मला माहीत आहेत.

पार्वती—माझ्या टिकिटाचा नंबर सांग पाहूं ?

वामन—तुम्हीं टिकिट घेतलेच नाहीं, तें मला माहीत आहे.

पार्वती—तरी पण माझ्याजवळ एक टिकिट

आहे. मीं विकत घेतलें नसलें तरी कोणाला पाहिजे असल्यास मीं विकत देईन.

(लक्ष्मी येते)

लक्ष्मी—टपालाचा शिपाई ह्मणाला कीं मींच कागद घेऊन येतो आतां.

रामजी—(एकीकडे) तर मग कोणाचा नंबर निघाला तें समजेल मला आतां.

वामन—लक्ष्मीनेंही एक टिकिट घेतलें आहे.

रामजी—काय लक्ष्मी ! तूं पण असे पैसे उडवि-
तेस सोडतोत ?

लक्ष्मी—माझ्या मामेभावानें दिलें मला टिकिट.
वामनला तें माहीत आहे.

वामन—मला कांहीं माहीत नाहीं. पण—

लक्ष्मी—(त्याच्याकडे वळून) पण काय ?

वामन—जो दोन पैसे देईल त्याला मामेभाऊ
ह्मणण्याला बरें पडतें.

लक्ष्मी—(एकीकडे) काय मेला बोलतो ? (उघड)
मीं खरेंच टिकिट घेतलें नाहीं. माझ्याजवळ रुपाया अ-
सता तर मीं तें मेले टिकिट घेण्यापेक्षां चोळीचे दोन खण
घेतले असते, नाहीं तर पार्वतीबाईचे उसनचार काढलेले
पैसे देऊन टाकले असते.

रामजी—लक्ष्मी, चोळ्याचे खणना नीण घे-

प्यापूर्वी पार्वतीबाईचे पैसे देऊन टाक आधी.

लक्ष्मी—पार्वतीबाईने त्यांच्या पैशांची फेड झाल्याशिवाय कुठे मला चैन पडू दिले आहे! विचाराना त्यांना?

पार्वती—लक्ष्मीने केली आपल्या पैशांची तोडजोड.

लक्ष्मी—पार्वतीबाई, (एकीकडे) कशी ती त्यांना सांगू नका. (उघड) मला काय त्या मेल्या टिकिटाचे करायचे? कुठे पडले आहे ते मला आठवत सुद्धा नाही.

वामन—(जवळ जाऊन हसत) हा: हा:, तुझा नंबर तर निघू दे, ह्मणजे सांपडते की नाही टिकिट ते पहा ! वरं, नाही सांपडले तरी माझ्याजवळ साऱ्यांचे नंबर टिपलेले आहेत. (एकीकडे) लवकरच आता ज्यांची त्यांची तोंडे उतरून जातील. खुप गम्मत होईल आता !!

पार्वती—जाते मी आतां.

रामजी—वरं, पुन्हा आपण बोलू ह्या संबंधी.
(पार्वतीबाई जाते)

रामजी—(एकीकडे) हिच्या मनांत दिसते आहे. यय काय हिचे फार नाही. पैसाहि हिच्याजवळ पुष्कळ आहे. आज काही ह्मणा, सकाळपासून मुहूर्त चांगला लागला आहे. माझे मनाला आज मोठी हुशारी

वाटते आहे. ह्यावरून माझा नंबरही सोडतीत निघण्याचा संभव दिसतो आहे. (मोठ्याने) वामन, आपले दप्तर सोड जा. लक्ष्मी, आपले काम कर जा. तुम्हीं सारा वेळ गमतां. येवढे मोठमोठे पगार घेऊन काम न करणे ही मोठ्या शर्मेची गोष्ट आहे.

(रामजी जातो)

लक्ष्मी—सारा वेळ काम करून सकाळपासून रात्रीपर्यंत सगळ्यांच्या शिऱ्या खाऱ्या, आणि मदिऱ्याचा एक रुपाया घ्यावा !

वामन—असें नको हणूं लक्ष्मी. मी तुला कधी शिऱ्या देत नाहीं, किंवा तुझ्याशीं वांकडे बोलत नाहीं. तूं जशी हरकामी मोलकरीण आहेस, तसाच मीं हरकाम्या कारकून आहे. आणखी पहा, मोलकरीण आणि कारकून एक झाल्यावर—

(तिचा हात धरितो)

लक्ष्मी—(त्याचा हात झिटकारून) पहा हो वामन, दुरून बोलत जा. आणखी माझ्याशीं तूं बोलतच जाऊं नको. त्यांच्या शिऱ्यांचा आणि तुझ्या गोड शब्दांचा मला सारखाच त्रास येतो.

वामन—(हंसत) हाः हाः, हा डोल कोणाच्या जिवावर तें मला माहित नसेल नाहीं ! मुंबईहून आतां नारायण येईल असें तुला वाटतें नाहीं ! वेडी पोर, तो

तुला केव्हांच विसरला. मुंबईच्या गिरणींत जो काम करतो तो आतां तुझ्यासारखीवर बसला असेल नाहीं?
(हंसत) हा: हा: हा:.

(हापिसाच्या खोलींत जाऊन बसतो)

लक्ष्मी—काय मेला कुबडा द्राड आहे? ह्याचा स्वभाव आणि मन ह्याच्या पाठी सारखीच वांकडी आहेत. पण खरेच, नारायण जर गिरणींत एकादीच्या नादीं लागला असेल तर? ह्या मेल्या कुबड्याला साऱ्या बातम्या.

(रामजी आंतून हांक मारितो)

वामन—(खोलीच्या आंतून डोकें काढून) लक्ष्मी, तुला आंत हाका मारताहेतना ?

लक्ष्मी—वरें, मला कान नाहींत वाटतें? (नारायण रस्त्यावर बोलतो) हा शब्द नारायणाचासा वाटतो. केव्हां आला असेल वरें ?

वामन—(दारांतून) होय होय, तुला कान आहेत ते मला दिसताहेत.

(नारायण येतो.)

लक्ष्मी—हो, हा नारायणच आला ! कायहो, तुम्ही कधी आलां ?

नारायण—हा आतांच आलों.

लक्ष्मी—मीं किती दिवस वाट पाहत होतें ?

रोज गाडीची वेळ झाली ह्मणजे तुमच्या घरीं एकदां जाऊन येत असैं.

वामन—(दारांतून) लक्ष्मी, तुला हांका मारिता-हेत, तें विसरलीस काय ?

लक्ष्मी—काय मेला द्वाड आहे ? मीं येतें हो जाऊन परत आतां. (एकीकडेस) नारायण आतां पहिल्या-पक्षां बरा दिसतो आहे !

(आंत जाते)

नारायण—काय करावें ? ही लक्ष्मी तर इतक्या गरीबींत आहे, आणि माझ्याजवळ तर फारसे पैसे नाहींत. हिच्याशीं लग्न केल्यावर संसार कसा चालावा ? ह्या लक्ष्मीला उगीच गोत्यांत घालून उपयोग नाहीं. हं, ती लक्ष्मी परत येते आहे.

(लक्ष्मी येते)

लक्ष्मी—आतां मला जरा फुरसद आहे, दोन घटका आपण बोलत बसूं. मीं आज किती दिवस झाले तुमची दोन दोन डोळ्यांनीं वाट पाहत होतें.

नारायण—मींहि मुंबई सोडायला किती दिवस पाहत होतो.

लक्ष्मी—माझ्या मनांत आलें होतें कां मुंबईस जाऊनच तुहांला भेटावें, आणखी मुंबईसच रहावें.

नारायण—मुंबईस रहावें असैं मनांत आलें

होते ! वेडी आहेस तू; मुंबईस कशाला रहाणार !

लक्ष्मी—मुंबईस गिरणींत देान पैसे मिळतील,
आणि इथला मेला त्रास चुकेल.

नारायण—गिरणींत राहणार ! वेडी आहेस तू;
माहिती नाही तुला गिरणीची ! गिरणींत माणसे तेन्हांच
विघडतात.

लक्ष्मी—मग तुम्ही नाहीना विघडला ?

नारायण—मी ! माझी निराळी गोष्ट आहे.

लक्ष्मी—हं, मी समजले, तेथे तुमचे काय चालते
ते मला समजेल ह्मणून मी नको मुंबईस यायला, आणखी
काय ?

वामन—(खिडकीतून हंसत) हा: हा: हा:, लागले
दोघांचे भांडण. हें ठीक, हें ठीक झाले. आतां जरा बरे
वाटते.

नारायण—वेडी आहेस तू, मीच आतां
मुंबईस जायचा नाही. आतां येथेच घरच्याघरां
राहण्याचा मी बेत केला आहे.

लक्ष्मी—मुंबईस जायचेच नाही ? तर मग बरे
झाले.

वामन—(खिडकीतून) हं हं, पुन्हा चालले दो-
घांचे जुळत ! प्रिय आणि प्रिया होणार आतां ! प्रेम पा-
षळतो आहे प्रेम !! हें ठीक नाही, आतां मध्ये पडलेच
पाहिजे मला.

(वामन येतो)

वामन—लक्ष्मी, अग लक्ष्मी, तूं उगाच येथें गोष्टी सांगत वेळ घालवितेसना ? मी सांगेन दादाना हो ?

लक्ष्मी—वामन तूं आपलें काम करिनास ? लोकांच्या पंचायती करायची कांहीं जरूर आहे तुला ? कोणी कांहीं बोलत असलें कां लावलेच तेथें कान.

नारायण—जेथें ते कान उपटले जातात तेथें नाहीं लावले तर बरें.

वामन—उपटतोस कां माझे कान ? उपट पाहूं ? अन्यायाची बळजोरी केल्याबद्दल शिक्षा नाहीं देवकीन तर माझे नांव वामन नाहीं.

लक्ष्मी—(नारायणास) जातें मी आतां, पण पहा हो काय बोललांत तें. मुंबईस आतां जायचें नाहीं.

नारायण—नाहीं.

(लक्ष्मी जाते)

वामन—तर मग नारायण, तूं आतां येथेच राहणार कायरे ? तुला गिरणीतून काढून टाकला असेल नाहीं ?

नारायण—तें कां ? मला कां काढून टाकतील ?

वामन—तर मग तुलाच निघावें लागलें असेल !

नारायण—नाहीं. मला निघावेंहि लागलें नाहीं.

वामन—तर मग तुझी गिरणी बुडाली असेल, नाहीं तर जळाली असेल ?

नारायण—हणजे मोठा तुला आनंद ना ? लोकांचे वार्डिट झाले कां तूं लागलासच टिरी कुटायला ! (स्वतः-शीं) बरे दोन पैसे जवळ राहिले आहेत, त्यांचे काय करावे ? कांहीं तरी व्यापार धंद्यांत घालून उलेंढाले करावयास सांपडते तर बरे.

वामन—उलेंढाले ? मग सोडतीचे टिकीट कां नाही घेतलेस ?

नारायण—सोडतीचे टिकीट ? मिळते एक तर बरे होते. माझी सद्दी सध्यां चांगली आहे. सोडतींत सुद्धां दोन पैसे मिळतील. मिळेल तर मिळेल अडून एकादें टिकीट.

वामन—आतां नाही मिळावयाचे. रामजी-दादाकडेस थोडेसे नंबर आले होते. मागल्या खेपेच्या सोडतींत सदाशिवराव गुल्फ्यांना दहा हजार रुपये मिळाल्यामुळे ह्या खेपेचे नंबर एक कां दोन दिवसांत उडाले. साऱ्या बायकापोरांनीं सुद्धां टिकीटें घेतलीं आहेत. गांवांत आतां व्यापार सुरू झाला आहे. रुपायाच्या टिकिटाला दोन रुपये येतात.

नारायण—मला कोणी आपले विकील तर मीं दोन रुपये सुद्धां देईन.

वामन—पण विकतो आहे कोण आतां ? पहा पण, पार्वतीबाईजवळ एक विकायाचे टिकीट आहे.

नारायण—हो, बरें स्मरण झालें. मला पार्वती-
वाईजवळ काम आहे. इकडे आलों मुळी तेवढ्यासाठी,
आणि तेंच विसरून जात होतो. बरें मीं जातो तर.

(पार्वतीवाईच्या घरांत जातो.)

वामन—पार्वतीवाईजवळ काम ? म्हणजे कामच तें-
कांहीं तरी गडबड आहे. बरें झालें, लक्ष्मीला हें समजलें
पाहिजे. (हाका मारितो.) लक्ष्मी, अग लक्ष्मी.

(लक्ष्मी येते)

लक्ष्मी—काय बाबा आतां तुझे राहिलें ? सारावेळ
तूं माझा पिच्छा सोडूं नकोस.

वामन—तुझा पिच्छा ? माझे काय आडलें आहे ?
तो नारायण पार्वतीवाईच्या घरांत शिरला तें पाहवयाला
तुला बोलविलें.

लक्ष्मी—(पार्वतीवाईच्या घराकडे पाहून स्वतःशी)
गेला आहे खरा त्यांच्या घरांत. (उघड) ह्याला पार्वती
वाईच्या घरीं काय काम ?

वामन—काम ! कोणीही तरणाताठा आला
असतां त्याच्याजवळ पार्वतीवाईला काम असें, तें
नाहीं कां तुला ठाऊक ? तो त्यांच्या मागल्या खोलींत
जातो आहे पहा !

लक्ष्मी—(रडकुंडी होऊन) नारायणा, काय आतां
तुला क्षणूं ? माझ्या डोक्यासमोर असें ?

वामन—म्हणून ह्मणत होतो ना कां ऐक माझे.

लक्ष्मी—तुझे ऐक ?

वामन—हो माझेच ऐक. मीं नाहीं नारायणा सारखा पार्वतीबाईंच्या घरांत जाणार.

(रामजी येतो)

रामजी—आला का पोष्टाचा शिपाई ! लक्ष्मी, हो पुढें पाहूं. तो पुढच्या आळींत आला असेल. त्याच्या नवळून कागद घेऊन ये.

लक्ष्मी—(ओटीवरून पार्वतीबाईंच्या घराकडे पाहत वमी राहते) जी जातें.

रामजी—जात कां नाहींस तर ? काय पाहत उमी राहिली आहेस ?

लक्ष्मी—कांहीं नाहीं. तो नारायण, मुंबईहून आलेला नारायण—

रामजी—नारायण ! नारायणाचें काय ?

लक्ष्मी—तो पार्वतीबाईंच्या मागल्या खोलींत गेला आहे.

रामजी—काय ? नारायण पार्वतीबाईंच्या मागल्या खोलींत गेला आहे ? तरणाताठा परका पुरुष पार्वतीबाईंच्या खोलींत कां ?

वामन—(एकीकडे हंसत) हाः हाः, दोघांच्याही मनांत भत्सर उत्पन्न झाला. खुप गम्मत उडाली आतां.

लक्ष्मी—तो बाहेर येत आहे नारायण. हो, मी विसरलं, तो माझ्यासाठी आडगिऱ्हाडकी नथं पार्वतीबाई जवळून घेणार होता. ती त्याच्या हातांत नथच दिसते आहे. मी आतां जाऊन पाहतं नथ.

(लक्ष्मी जाते)

रामजी—आगच्या कोडतांत हा कोण वकिली करणार ? ह्या कोडतांतून ह्याचें नांव काढवून टाकिलें पाहिजे. पण तें असो, सोडतांत माझा नंबर निघाला असेल तर—

(वामन एकदम पुढें येऊन)

वामन—आणि माझा निघाला असला तर ?

रामजी—(एकीकडे) ऐकलेंच गुलामानें शेवटीं मीं काय ह्मणालों तें. (उघड) बरें, तुझा निघूं दे, काहीं हरकत नाही.

वामन—(खोलोंत जाऊन) माझा निघाला नाही तरी हरकत नाही. पण जितक्यांचे निघणार नाहीत, तितक्यांकडे पाहून आज पोट भरून हांसेन. साऱ्यांचीं तोंडें उतरून जातील तीं पाहण्यांत खूप गम्मत उडेल. यादी हातीं आली ह्मणजे जो विचारण्याला येईल त्याला सांगेन, फसलें ! फसलें ! फसलें ! (हांसत) हाः हाः, काय गम्मत होईल !

(लक्ष्मी कागद घेऊन येते)

लक्ष्मी—हा शिपायानें कागद दिला आहे.

रामजी—दे, तो इकडे दे, आणि तू जा बाहेर.

लक्ष्मी—जी.

(लक्ष्मी जाते.)

रामजी—(पत्र खाली वर पाहून) हो, हेंच पत्र तें. टाकळीचाच छाप हा. ह्यांत कोणकोणत्या नंबराला बक्षीस मिळालें तें लिहिलें असेल.

(वामन पटकन् येतो)

वामन—कोणकोणत्या नंबराला बक्षीस मिळालें तें पहा लवकर. फोडा, फोडा पत्र.

रामजी—(एकीकडे) आलाच शेवटीं हा. (पत्र फोडण्याचा प्रयत्न करितांना उघड) टाकळीच्या सुभेदारानें अगत्यपूर्वक लागलेंच पत्र लिहिलें. त्याची मोठी मंहेरवानी समजली पाहिजे.

वामन—कायहो ! असें काय हें ? हात कां इतका कांपतो आहे ?

रामजी—हात कांपतो ? छे : बिलकुल नाही. मीं तत्त्ववेत्ता आहे. या जगतांत येणाऱ्या कोणत्याही संकटास मीं भिणार नाही. पण काय होतें आहे कोण नाणे ? तूं ह्मणतोस तें खरें, कांहीं चमत्कारिक होतें आहे. पत्र फोडतां येत नाही.

वामन—मजजवळ द्या तर, मी फोडतो. (पत्र घेतो आणि फोडण्याचा प्रयत्न करितो) कोणत्याही संकटास न

भिणारे तत्त्ववेत्यांचे नशिवाची परिक्षा होण्याची वेळ आली असतां हात कांपू लागवेत ही मोठी आश्चर्याची गोष्ट आहे !

रामजी—कां, तुझेहि हात कां कांपतात ?

वामन—छेः; माझे हात कशाचे कांपतात ? पत्राला शील मोठा मजबूद केला आहे, कां आंतलें बक्षीस कोणी घेऊंनच जाईल. ध्या, हें ध्या, फाडलें.

रामजी—(पत्र घेऊन वाचण्याचा प्रयत्न करितो) पाहूं काय आहे तें. हें फार चमत्कारिक आहे ! फारच चमत्कारिक आहे !! पत्रांतिल अक्षरें खालीं वर नाचल्या सारखीं दिसतात. मला चप्प्याशिवाय नाहीं वाचतां येत.

वामन—द्या तर मग इकडे. मला चप्प्याशिवाय वाचतां येईल. (पत्र घेतो)

रामजी—वाच तर वाच.

वामन—नंबर चार हजार पांचशें सहासष्ट.

रामजी—हो, हो, चार हजार पांचशें सहासष्टच माझा नंबर आहे, मग ?

वामन—फसलें.

रामजी—फसलें ! माझा नंबर नाहीं निघाला ?

वामन—(कान खाजवीत) • होय, नाहीं निघाला.

आणि माझा पण नाहीं निघाला.

रामजी—किती दुर्दैवी प्राणी मीं आहे !

वामन—नाहीं नाहीं, इतके दुर्दैवी नाहीं तुम्हीं: तुमच्या नंबरापुढचाच नंबर, चार हजार पांचशें सदुसष्ट, ह्या नंबराला दहा हजार रुपयांचें बक्षीस आलें आहे.

रामजी—अरे! अरे! मग एक नंबरानें सारें चुकलें! पण कानाजवळून गेली काय आणि हातावरून गेली काय, फळ एकच.

वामन—चार हजार पांचशें सदुसष्ट हें टिकिट घेतलें आहे कोणी तें पाहूं बरें. मी साऱ्यांचे नंबर टिपून ठेविले आहेत. कोठें गेली माझी यादी?

रामजी—तो माझा नाहीं मग मला काय त्या नंबराशीं करायचें आहे?

वामन—(खिसा चासपून पाहतो) कोठें गेली ती यादी? हं, हं, सांपडली. (वाचून पाहतो) हं, बरोबर आहे. माझी चूक आहे कीं काय लक्षण वाटत होतें, पण चूक नाहीं.

रामजी—मग कोणाला मिळालें बक्षीस?

वामन—लक्ष्मीला.

रामजी—आमच्या मोलकरणीला?

वामन—हो तिलाच.

रामजी—आमच्या मोलकरणीला दहा हजार रुपये मिळाले. आतां कशाला भांडीं घांशील आणि घर झाडील? पण एक विचार माझ्या मनांत आला आहे. मसलत तर फार चांगली आहे.

वामन—तो काय ?

रामजी—आपल्याला नंबर समजले आहेत ते कोणाला सांगू नकोस.

वामन—ते कां ?

रामजी—वर्तमानपत्रांत नंबर उद्यां येतील.

वामन—मग तुहीं आपलें टिकिट विकून टाकणार होय ?

रामजी—छेः, अशी दगावाजी कधीं करूं नये. जनाची नाही पण मनाची लज्जा आहे कीं नाही ?

वामन—वकिलाच्या घरीं मनाचा कांहीं संबंध नसतो, जनाचाच असतो. आणि लज आणि लज्जा तर आपण गुंडाळूनच ठेवितों.

रामजी—आपल्याला बक्षीस मिळणार आहे ह्मणून लक्ष्मीला अद्यापि माहीत नाही.

वामन—वरें मग ?

रामजी—वामन, कसेंही करून तिला सांगू नकोस इतक्यांत.

वामन—ते कां ?

रामजी—ते लवकरच समजेल तुला. (भांडें पडल्याचा आवाज होतो) हं, हें काय ! हें काय पडलें ?

वामन—लक्ष्मीनें फुलपात्र पाडून फोडलें. तें घेऊन येत आहे ती.

(लक्ष्मी फुलपात्राचे तुकडे घेऊन येते)

लक्ष्मी—(डोळे पुशित) फुलपात्र फुटलें खरें माझ्या हातून, पण माझी चूक नाही. हातांतून खाली पडलें तों फुटून दोन तुकडे झाले.

रामजी—काय मौजेचें नाशिकचें भांडें होतें!

वामन—(एकीकडे) दीड दमडीचें गांवठी फुलपात्र त्याला नाशिकचें भांडें ह्मणतो!

रामजी—अडाणी पोर! (राम दाबून) हरकत नाही लक्ष्मी, तूं रडकुंडी नको होऊं, चाललेंच आहे. पडतें भांडें माणसाच्या हातून एकाडे वेळीं.

लक्ष्मी—(एकीकडे) आज मोठें नवल झालें! त्यांना राम आला नाही.

रामजी—वामन, तूं जा आतां घरीं. उशीर होतो तुला.

वामन—बरें आहे जातो. लक्ष्मी, जा तें भांडें दादांच्या हातांत दे. पाहूं दे त्यांना कसें फुटलें तें. (एकीकडे) बरें, तुमचा सुरू होऊं द्या प्रेम कां आलोंच मध्यें मीं.

रामजी—लक्ष्मी, इकडे आण पाहूं तें फुलपात्र.

लक्ष्मी—जी आणतें. (त्याच्या हातांत देते)

रामजी—हें फुलपात्र फोडलेंसना लक्ष्मी!

लक्ष्मी—जी.

रामजी—बरें कांहीं हरकत नाही. तुझ्यापेक्षां कांहीं फुलपात्र जास्ती नाही.

लक्ष्मी—(एकीकडे) आज काय बरें ह्यांच्या मनांत आहे ?

रामजी—मीं तुला फार रागें भरतों नाहीं ?

लक्ष्मी—जी.

रामजी—पण माझ्या मनांतला खरा भाव कळून येऊं नये ह्मणून मीं रागावतों.

लक्ष्मी—(एकीकडे) मला वाटलें कां तो समजावा ह्मणून रागावतात.

रामजी—तें तुला माहीत नाहीं लक्ष्मी. मीं तुजवर न रागावतों तर माझ्या मनांत खरें काय आहे तें लोक तेव्हांच ताडते. (एकीकडे) आतां एकदां गोष्ट तर काढून पहावी.

लक्ष्मी—(एकीकडे) आज ह्यांच्या मनांत काय आलें आहे बरें ? माझी मस्करी तर करीत नाहींत !

(वामन घरांत लोकावून पाहतो, मान डुल.

वितो आणि पार्वतीवाईच्या घराकडे जातो)

रामजी—(एकीकडे) लक्ष्मीला आपल्या नशीवानें उपट घेतलेली अद्यापि माहीत नाहीं. ह्यासाठीं आमचा अर्ज ताबडतोब दाखल करून कबूल जाव घेतला पाहिजे. (उघड) लक्ष्मी. तुला भांडीं घांसावीं लागतात आणि घर झाडावें लागतें, त्याचें तुलां वाईट वाटत असेल नाहीं ?

लक्ष्मी—पोटासाठी केलं पाहिजे तें पण. मुंबईस गिरणीत जाईन ह्मणून म्हणत होते, पण नारायण नाही ह्मणतो. तो ह्मणतो तेथें माणसें विघडतात.

रामजी—नारायणाचें असूं दे. पण कायगे, हें काम तुजें सुटेल अशी कांहीं तुला तोंड सांगितली तर?

लक्ष्मी—ती काय?

रामजी—तुझ्या आईला जा बोलावून आण आतांच.

लक्ष्मी—पगाराला आतां येणार आहे ती. ती आलीच वाटते.

(सगुणा येते)

रामजी—बऱ्या आलांत सगुणाबाई, आज तुझाला बोलावयाला पाठवीत होतो आतां.

सगुणा—बोलावयाला कशाला पाहिजे? महिना भरल्या बरोबर पगाराचे पैसे हातीं येवो येवोतसे होतात. एक महिन्याची गांठ दुसऱ्या महिन्याला पडत नाही.

रामजी—त्याचीच कांहीं तोंड सांगणार होतो.

सगुणा—असें कांहीं सांगाल तर मग काय पाहिजे आम्हाला? दोन महिने झाले, लक्ष्मीचें लुगडें फाटलें आहे, तें नाही मिळत नवें घ्यायला.

रामजी—एकादा वकील लक्ष्मीबरोबर लग्न लावण्यास कबूल असला तर घाल का तिला? मग हवीं धुवडीं लुगडीं मिळतील.

लक्ष्मी—वकील ! अगवाई !

रामजी—हो वकील.

सगुणा—मराठ्यांत वकील आहेत कोण ? एक रामजीदादा साय्यांच्या नशिबाने वकील झालेले काय ते मी पाहतं, आणि माझ्या सारख्या भिकारडीच्या पोरी-बरोबर कोणता वकील लग्न लावणार ?

रामजी—(एकीकडे) तुम्हीं आतां भिकारडी ?
(उघड) येथेच आहे तो, सगुणाबाई.

सगुणा—माझी गरीबाची थट्टा करितां आहां आपण.

रामजी—थट्टा ! मीं कधीं कोणाची थट्टा करीत नाहीं. थट्टा करील त्याच्यावर अब्रूची फिर्याद होऊं शकते.

लक्ष्मी—(एकीकडे) रामजीदादा माझ्याशीं लग्न लावतील ? मग मला काय हवें दुसरें ? पण नारायण काय ह्याणेल ?

(वामन पार्वतीबाईस खूण करून ओटीवर बोलावितो आणि तिच्या कानांत कांहीं सांगतो.)

(पार्वतीबाई येते.)

पार्वतीबाई—छे : तूं भलतेच सांगतोस. मला कधीं खरें वाटायचें नाहीं.

वामन—बरें तर स्वतः पहा, ऐका, आणि मग आपला आपणच निकाल करा.

(पार्वतीबाई रामजीवाकिलाच्या ओटीवर जाऊन दाराच्या फटीतून भांत पाहते.)

सगुणा—(हंसत हंसत) पण पार्वतीबाईना विचारलेंत कां ?

रामजी—पार्वती ! छे : वेढी आहां तुह्मीं. ती आमची शेजारीण ह्मणून आली गेली ह्मणजे आपलें बोलवें चालवें लागतें तिच्याशीं. ती कधींमधीं जास्ती बोलूं चालूं लागते, आणि तिला दोन गप्पा सांगून फसवावी पण लागते; पण त्यांत कांहीं अर्थ कां आहे ? शिवाय, ती फार दिवस नवऱ्याबरोबर एकटीच पुर्णे मुंबईस राहिलेली आहे, तेथें काय चाललें होतें आणि काय नाहीं. मीं असल्या भानगडीच्या खटल्यांत पडेन ?

सगुणा—पार्वतीबाई अशा नाहींत, राग येईल त्यांना असें कांहीं त्यांनीं ऐकलें तर. त्याच येत आहेत आंत.

रामजी—काय त्रास हा !

पार्वती—रामजीदादा—

रामजी—पार्वतीबाई, तुमच्याकडे कोणी अधिकदोरा, कां पुतळ्यांची माळ गहाण ठेवण्यास गेला आहे. त्याला भेटून या आधीं. नाहीं तर एक कूळ हातांतील जाईल.

पार्वती—बरे आहे वकीलसाहेब, जातें हो. बरी

आहे आपल्याला आमची आणि आमच्या कुळांची काळजी. लक्ष्मीची पण अशीच काळजी ठेवा. नाही तर तिला पण फसवाल. नाही पण, तिला कशी फसवाल तुमच्या लायक फटाकडी मिळाल्यावर? बरी तिच्या कपाळाची भांडी आणि केरसुणी जातील. मोलकरणीची विकिलीण झाली मग तिला तरी काय पाडिजे? काय ते बेळे लोक हांसतील तुम्हाला तर हांसतील. त्यांचे दांत दिसतील.

रामजी—पार्वतीबाई, लोक कां हांसतील? ईश्वराने तिला गरीब स्थितीत ठेविली आहे ह्मणून? पण गांवांतल्या दहाजणीपेक्षा ती रुपाने चांगली आहे. आणि रुपाला काय करता? तिच्या गुणाकडे पहाल की नाही? गरिबीवर काय आहे?

पार्वती—वः, काय मोलकरणीचे रुप आणि गुण! पण तिलाहि नाहीना फसवायची? का तिशी पण हरामखोरी करायची?

वामन—(दारांतून एकीकडे) शाबास पार्वतीबाई, चालू दे असेंच. खोड तोड गुलामाची.

रामजी—लक्ष्मीला कोण फसवील? तिच्या गुणाची ज्याला परीक्षा नसेल तो तिला फसवील.

पार्वती—काय मेलें रांडळं? आणि काय तिची प्रतिष्ठा घादविली आहे?

लक्ष्मी—पार्वतीबाई, मी गरीब झालें ह्मणून आपल्या नवऱ्यांना निर्दाळून बसल्या आहेत, त्यांच्यासारखी रांडरूंक नाहीं झालें.

वामन—(एकीकडे हंसत) हाः हाः हाः, आतां मात्र हवें तसें जमलें ! काय गम्मत उडाली आहे ! सगळींच लागलीं भांडायला. चालूं द्या, चालूं द्या असेंच.

पार्वती—बरें, आतां थेरज्याबरोबर लग्न लावून तुम्हीं अखंड सौभाग्यवती व्हा ह्मणजे झालें.

(पार्वतीबाई रागानें जाते)

रामजी—पिडा गेली एकदाची. हेडली आहे, शुद्ध हेडली. पण जाऊं द्या आतां, पिडा गेली. सगुणाबाई, तुम्हांला कबूल असेल तर मीं लक्ष्मीबरोबर खर्चीत लग्न लावणार आहे.

लक्ष्मी—(एकीकडे पण वामन ऐकतो) तर मग आतां खरोखरीच मोलकरणीची वाकिलीण होणार मीं.

वामन—हो हो, आमची यजमानीन होणार तूं.

लक्ष्मी—(एकीकडे) ऐकलेंच शेवटीं मेल्यानें.

सगुणा—माझ्या मुलीला असें ठिकाण मिळाल्यावर दुसरें काय हवें मला ? पण तिचें आणि नारायणाचें आज बरेंच दिवस जमल्यासारखें आहे. त्यानें तिला चार पैसे दिलेले आहेत. त्याची तेवढी हरकत नसली पाहिजे.

रामजी—त्याला बोलवून आणून दोन पैसे द्या, आणि त्याची फारगती घ्या म्हणजे झाले. मी वामनला लिहिण्याला सांगतो ती.

(वामन येतो)

वामन—जी आलों.

रामजी—जी आलों? कोणा लेकाने तुला बोलविले होते?

वामन—फारगती लिहावयाची आहेना? तेवढ्यासाठी तर कागद आणि दौत लेखणी घेऊन आलों. नारायणाला काय? दोन पैसे दिले तर तो आतां फारगती लिहून देईल. त्याला लक्ष्मीसारख्या आणखी दहा बायका मिळतील!

रामजी—(एकीकडेस) रांडलेकाने सर्व ऐकलेसे दिसते. काय विघ्न आणिल ते आणो.

सगुणा—त्याने लक्ष्मीला आजपर्यंत पुष्कळ पैसे दिले आहेत, आणि आमच्यावर भारी उपकार केले आहेत.

वामन—ते आतां सहज फेडून टाकतां येतील, लक्ष्मीच्या पैशांतले हजार पांचशे त्याला दिले म्हणजे तो खुष होऊन जाईल.

सगुणा—येवढे पैसे कसे मागावे आम्ही वकिलांच्याजवळ?

वामन—वकिलांच्याजवळ कशाला मागायला

पाहिजेत ! लक्ष्मीच्याच पैशांतले द्या म्हणजे झाले.

रामजी—(एकीकडेस) रांडलेक सांगणार आतां सर्व.

सगुणा—लक्ष्मीजवळ येवढे पैसे असते मग कशालारे बाबा आमची अशी दशा असती ?

वामन—कां, त्या दहा हजारांतले हजार पांचशे दिले तर काय झाले ?

सगुणा—दहा हजार रुपये ? दहा रुपये आह्मीं एकाजागीं पाहिले नाहींत, तों दहा हजार रुपये म्हणजे काय तें आह्मांला कशाला समजणार ?

वामन—पण आतां दहा हजार मोजून घ्यायचे आहेत.

सगुणा—कां बाबा आमची गरिबाची अशी थट्टा करितोस ?

वामन—थट्टा ! तुमच्या लक्ष्मीजवळच्या टिकिटाचा नंबर दाखवा वकिलांना, म्हणजे तिला दहा हजार रुपये मिळणार आहेत कीं नाहींत तें सांगतील ते. लक्ष्मीला मी सांगितला होता कीं नाहीं नंबर चार, पांच, सहा, सात, विचारा तिला ?

लक्ष्मी—हो, चार, पांच, सहा, सात, असेंच वामन बोलला होता.

वामन—तर मग त्याच नंबराला दहा हजार

रुपयांचे बक्षीस मिळालें आहे. आतां वकिलाबरोबर लक्ष्मीला लग्न लावण्याला हरकत नाही.

लक्ष्मी—असें बक्षीस मिळेलसें कोणाला माहित होतें ? (सगुणेच्या कानांत कांहीं सांगते)

सगुणा—नशीब बाई, तुझे तर.

रामजी—सगुणाबाई, तुमच्या मुलीला बक्षीस मिळो नाही तर न मिळो, मला तिच्या रुपायांशीं काय करायचें आहे ? तिचे गुण मला तिच्या रूपयांच्या ठिकाणी आहेत. तिच्याजवळ एक छत्रपतीहि नसला तरी मी तिच्या गुणासाठीं तिच्याशीं लग्न लावणार.

सगुणा—तिच्या गुणासाठींच लग्न लावाल तर ?

रामजी—कां बरें, असें कां ह्मणतां ?

सगुणा—तें टिकिट आमच्याजवळ नाही.

रामजी—काय हरकत नाही, हरवलें असलें तर. पैसे दुसरे कोणाला मिळूं नयेत अशी आपण तजवीज करूं.

लक्ष्मी—हरवलें नाही तें टिकिट आई.

रामजी—मग काय केलेंस तर त्याचें ?

लक्ष्मी—पार्वतीबाईचे दोन पैसे देणें होते, त्यांचा त्यानीं तगादा लावला होता, आणि सारे मला रागें भरूं लागले ह्मणून तें मी त्यांना विकत दिलें.

वामन—(मोठ्यानें हंसत) हाः हाः हाः, खूप ममत झाली.

रामजी—काय बेशरम्यासारखा हांसतोस ?

वामन—काय करूं ? हंसू आल्याशिवाय राहत नाही.

सगुणा—अरे बाबा, गरीबाचें गेलें त्यांत तुला काय येवढी मजा वाटली ?

वामन—तुम्हांला नको वाईट वाटायला सगुणा-वाई ! रामजीदादा तुमच्या मुलीशीं तिच्या गुणासाठीं लग्न लावणार. पैशाशीं त्यांना काय करायचें आहे ! तुमची मुलगी कोठून तरी वकिलीण होणार.

रामजी—जिनें दहा हजार रुपये घालविले अशा बेवकुप पोरीशीं मी लग्न लावणार ? जा सारी आपआपल्या कामाला.

सगुणा—नाहीं माझ्या लक्ष्मीला असा नवरा मिळाला तेंच बरें झालें बाबा.

लक्ष्मी—(एकीकडेस) नारायणाला टाकून वकिलीण होण्यासाठीं मीं हुलारले होतें ह्मणून बरी पडली माझ्या तोंडांत माती.

(लक्ष्मी आणि सगुणा जातात)

वामन—आतां दादा, पार्वतीवाईशीं पाट लावण्याचा पुन्हां विचार करा. त्या आतां पहिल्यापेक्षां दहा हजार पट सुंदर दिसूं लागतील.

रामजी—तें खरें, पण तिच्याशीं मीं भांडलों

ह्या मूर्ख पोरिसाठीं तिच्याशीं विनाकारण भांडण केलें.

वामन—त्याची हरकत नाही. त्यांचीं कुळें त्यांच्याशीं थोडीं भांडतात? पण शेवटीं त्या त्यांच्याशीं जुळवून घेतात. तसेंच तुमचेहि जुळून जाईल. (थोडानें दाखवून) त्या पार्वतीवाई चालल्या आहेत. त्यांना आतां बोलावून आणतो. (वामन पार्वतीवाईस बोलावून आणतो)

(वामन आणि पार्वतीवाई येतात)

वामन—पार्वतीवाई, दादांच्या हातून चूक झाली त्याची ते माफी मागताहेत.

पार्वतीवाई—त्या भांडींवांश्या हरकामीजवळ त्यांना माफी मागूं दे. माझ्या जवळ कशाची माफी मागताहेत?

रामजी—पार्वतीवाई, असा राग करावा हा शेजारधर्म नाही. माणसाच्या हातून चूक ही होतच असते. तुम्हीं एकदम येऊन रागावलांत ह्मणून कमी जास्ती शब्द तोंडांतून गेला असेल.

पार्वतीवाई—पुरुषांना आपला सुमार राहतो कुठें? मेली कुणबीण दिसली कुणबीण !

वामन—जाऊं द्या हो पार्वतीवाई, तें मनांतच आणूं नये. चूक ही मनुष्याजवळून होतच आहे. मोठ्या मनुष्यानें मनाहि मोठें करावें? आतां तुम्हीं पहिल्यापेक्षां

दसपट मोठी झालांत. आतां पहिल्यापेक्षां दसपट मोठें मन करावें.

रामजी—(एकीकडेस) हा सांगणार आतां हिला !

पार्वतीबाई—पहिल्यापेक्षां दसपट मोठी झालांत ? ह्यणजे काय ?

वामन—ह्यणजे काय ! तें लक्ष्मीजवळचें सोड-
तीचें टिकिट नाही घेतलें तुझीं !

पार्वती—हो, घेतलें मग ?

वामन—त्याला दहा हजार रुपयांचें बक्षीस
आलें आहे.

पार्वती—काय ह्यणतोस काय ?

वामन—दहा हजाराचें बक्षीस आलें ह्यणून
ह्यणतो ना ?

पार्वती—छेः, खोटें असेल तें.

वामन—खोटें ? दादांना विचारां ना ? तुमच्याशीं
आतां पाट लावणार ते. ते तर नाहीं तुझाला फसविणार ?

रामजी—पार्वतीबाईला . फसविणार ? झालें तें
झालें. आतां त्यांच्या वचनांत वागणार. त्यांना बक्षीस
मिळालें आहे खरें, पण मला त्याशीं काय करावयाचें
आहे ? पार्वतीबाईजवळ पहिल्यानें बोललों तेंच खरें.

पार्वती—रामजीदादा, अरे वामन, मला को-
णी तरी धरा. घेरी आली मला, पडेन खालीं मीं आतां.

वामन—पार्वतीबाईला हर्षवायू झाडासा दि-
सतो !

पार्वती—हर्षवायू? मेला दुःखवायू, संतापवायू
झाला म्हणून म्हण ना ? जळो मेली माझी हाव !

रामजी—म्हणजे काय? म्हणजे काय म्हणतां पा-
र्वतीबाई ?

पार्वती—अहो, जळ्ळी अभाग्यी मीं. मीं तें टिकि-
ट लक्ष्मीच्या नारायणाला विकलें.

रामजी—विकलें ?

वामन—(खाककेन हंसून) हाः! हाः! हाः! काय ग-
म्मत झाली. खूप मजा उडाली. पार्वतीबाई, आतां तुम्हीं
नारायणाशीं पाट लावा.

रामजी—काय दुर्दैव हें !!

पार्वती—मला काय वरें बक्षीस येईल हें माही-
त? लक्ष्मीजवळून घेतलें तिच्या व्याजाच्या पैशांत, आ-
णि नारायणानें दिले देान रुपये म्हणून त्याला विकलें.

रामजी—पार्वतीबाई, भारी तुम्हांला पैशाची हाव,
त्याचा हा परिणाम. आज नाहीं तर दहा हजार रुपये
तुम्हांला मिळते. नशीब तुमचें !

(रामजी घरांत जातो)

वामन—(हांसत) हाः हाः हाः, माझ्या हयातींत

असा गमतीचा दिवस गेला नाही ! काय गम्मत ही !!

पार्वतीबाई—काय मेऱें फुटकें नशीब माझे ?

वामन—पार्वतीबाई, कायकांचें नशीब कधीं फुटकें नसतें. पुरुषाच्या नशीबावर त्यांचें नशीब अवलंबून असतें. नारायणाशीं पाट लावा ह्मणजे ते दहा हजार रुपये तुमचेच आहेत.

पार्वतीबाई—इश ! त्या मजुराशीं ?

वामन—तो गिरणीत मुकादम असतो. त्याला कारकुनापेक्षां जास्ती पगार मिळतो.

पार्वती—असें काय ? मीं समजत होंतें कां तो दिवस मजुरीवर काम करितो.

वामन—आणखी आतां दहा हजार रुपये हातांत आल्यावर तो गिरणीत जाईल कशाला ? येथेंच घरदार घेऊन सावकारी नाहीं करणार ?

पार्वती—तो धंदा करूं लागला मग त्याला कोण काय ह्मणणार आहे ? तो घरची गाडी घोडा सुद्धां

वामन—तुमचा दोघांचा पैसा एक झाला तर गाडी घोडा ठेवितो येईल. नाहीं तर काय ठेवितो एक-द्व्याच्या पैशांत ?

पार्वती—तें तर खरेंच, तें तर खरेंच. तो आज मकाळीं माझ्या घरीं आला होता. आतां पहिल्यापेक्षां दिसतोहि बरा.

वामन—आतां तर दहा हजारपट चांगला दिसेल.
(एकीकडेस) पार्वतीबाईच्या मनांत येत चाललें आहे,
जर ह्यांचें जुळत आलें तर लक्ष्मीची अशी करीन फ-
जिती? (उग्रड) आज तुमच्या येथून आला कीं नाहीं
तेव्हां माझ्याजवळ त्यांनं काढली होती हीच गोष्ट.

पार्वतीबाई—(हलकें) खरेंच कारे वामन?

वामन तो नारायणच येतो आहे पहा. पहा
कसा योग आला आहे तो!

(नारायण येतो)

नारायण—पार्वतीबाई, अजून येथेंच अहांत?
घरीं नाहीं गेलांत? मीं तुमच्याकडेच जात होतो.

पार्वती—चला येतेंच मीं घरीं आतां.

वामन—कशाला घरीं जातां? येथेंच होऊंघ्याना
नक्की?

पार्वती—वामन, तूं भारीच चावट आहेस,
कांहीं न् कांहींच बोलतोस,

वामन—कांहीं न् कांहींच कशाचें बोलतो? म-
नासारखें बोलतो आहे ना? बरें चला तुमच्या ओटीवर.

(पार्वतीबाईच्या ओटीवर जातात)

नारायण—(एकीकडेस) हा काय दोषांचा वेत
चालला आहे बरें?

वामन—चला होऊं घ्या नक्की आतां. उशीर

कशाला ? अशा कामांत 'शुभस्य शीघ्रं' हें लक्षांत ठेवावें. पार्वतीवाईच्या मनांत नारायणाशीं पाट लावायाचा आहे आणि नारायण सकाळपासून ये जा करितो आहे, तें मला माहीत आहे, आतां कां उशीर ? होऊं द्या एकदां नक्की.

पार्वती—(मान खाली घालून) वामन, काय हें बोलतोस ? कोणी ऐकेलना ?

वामन—ऐकेना कोणी ? खऱ्याला काय भीति आहे ? तुम्हां दोघांच्या मनांत असल्यावर तुमचा कोणी मालक आहे ?

नारायण—पार्वतीवाई मजसारख्या मरीवाचरोवर पाट लावणार ? (एकीकडे) दिसतें आहे खरें हिच्या मनांत. जमेल हें तर मग आणखी काय पाहिजे ? हिची देवदेव किती आहे ? घर कसें लहानसें टुमदार आहे ? (उघड) वामन, हें भलतेंच काय बोलतोस ? माझ्या आणि पार्वतीवाईच्या स्थितींत फेर किती ! -

वामन—आतां फार नाहीं राहिला. त्यांचे सात आठ हजार मुळचे आहेत, आणि तुझे दहा हजार. सारा फेर दोन तीन हजारांचा.

पार्वती—(एकीकडे) सांगणार मेला हा आतां ह्याला.

नारायण—म्हणजे काय म्हणतोस वामन ? माझे दहा हजार कशाचे ?

वामन—कां, पार्वतीवाईजवळचें सोडतीचें टिकिट तुझ्याजवळ नाही? विकलेंस कीं काय कोणाला? हें टिकिट पृथ्वीप्रदक्षणेला निघालेलें दिसतें. त्या टिकिटाला दहा हजार रुपये बक्षीस आले आहेत.

नारायण—म्हणतोस काय वामन?

वामन—दहा हजार रुपये मिळणार तुला टिकिट विकलें नसलें तर!

नारायण—हें टिकिट मजजवळ आहे. विकायसाठीं कां दुप्पट किंमत देऊन मीं तें घेतलें?

वामन—(एकीकडे) घमेंडीत आहे, पण होईल मजा पुढें.

नारायण—तर मग आतां लग्न लावण्यास हरकत नाही. दरिद्र गेलें. जोशाला आतां मुहूर्त पाहण्याला सांगतां. दोघांना अनकूळ असा मुहूर्त मिळाला पाहिजे. आतां जोशाकडे जातां.

(नारायण जातो.)

पार्वती—माझे मन अगदीं ठिकाणीं नाही आज. पुढची कांहीं तरी तयारी केली पाहिजे. जातें मीं आतां.

(पार्वतीवाई जाते.)

वामन—(हंसत) हा: हा: हा: ! कशीं बाहुलीं आहेत? जशीं मीं नाचवितों तशीं नाचताहेत. आतां

लक्ष्मीला रडवितों मीं. ह्यापामून मनाला पुर्ते समाधान झालें, ह्या जगांत कोणालाहि सुखी असण्याचें कारण नाहीं.

(रामजी येतो.)

रामजी—आतां मनाचा घोंटाळा कामाचा नाहीं. आतां मीं एकच निश्चय केला.

वामन—ता काय ?

रामजी—पहिल्यापामून धारल्याप्रमाणें पार्वती-वाईशींच पाट लावायचा.

वामन—हा निश्चय जरा लवकर होण्याला पाहिजे होता. आतां नारायणाचें आणि पार्वतीवाईचें नक्की झालें !

रामजी—नारायणाचें आणि पार्वतीवाईचें नक्की झालें ?

वामन—तो मुहूर्त मुद्धां पाहण्यासाठीं जोशाकडे गेला.

रामजी—तरीच, आज सकाळीं उगीच नव्हता तिच्या मागल्या खोर्लीत गेला तो. बरें आतां काय बरें करावें :

वामन—आतां दोन घटका स्वस्थ जाऊन निजावें.

रामजी—हेंच खरें.

(रामजी जातो)

वामन—अजून ह्याचें मन पार्वतीबाईंवर आणि डोळा तिच्या भांडवलावर आहे. पण भली गुलामाची निराशाकरून टाकली. शाबास वामन, शाबास.

(लक्ष्मी येते)

लक्ष्मी—वामन, नारायणाला पाहिलास का तो कुठें गेला तो ?

वामन—आतांच तो जोशाकडे गेला.

लक्ष्मी—जोशाकडे कशाला ?

वामन—लग्नाला मुहूर्त पाहण्याला.

लक्ष्मी—लग्नाला मुहूर्त पाहण्याला ?

वामन—हो लग्नाला मुहूर्त पाहण्याला. तुजें सोडतीचें टिकिट त्यानें पार्वतीबाईं जवळून घेतलें, त्याचे त्याला दहा हजार रुपये मिळणार ह्मणून—

लक्ष्मी—त्याला दहा हजार रुपये मिळणार ? जाऊं दे तर त्याला भेटूं दे.

वामन—थांच, येवढ्यांत कशाला भेटतेस ? त्याच्या लग्नाच्यावेळीं आहेरच घेऊन जाना ? ह्मणजे त्याला अधिक आनंद होईल.

लक्ष्मी—लग्न कोणाशीं लावणार ?

वामन—अग चुकलों, लग्न नाहीं, पाट, तो पार्वतीबाईंशीं पाट लावणार.

लक्ष्मी—पार्वतीबाईंशीं पाट लावणार ? अरे

५२ विघ्नसंघोषी आणि सोडत.

नारायण, माझ्याशीं येवढें बेइमान ? बरें जाऊन त्याची फजेती करतें.

वामन—कां बरें ? तूं नाहीं त्याच्याशीं बेइमान केलेंस ? त्याला विसरून वकिलाशीं लग्न लावायला कशी हुलारली होतीस ?

लक्ष्मी—तें पण खरेंच. त्याची फजेती करायाला गेलें तर तोच मला हिणावील. बरें तर, मला खणचोळी मिळेल ती घेऊन जाऊन आहेरच करीन.

(लक्ष्मी जाते)

वामन—(हंसत) हाः हाः हाः ! गरीब विचारी लक्ष्मी ! कशी निराश झाली आतां ! हा तो नारायण येतो आहे.

वामन—कां मुहूर्त मिळाला ?

नारायण—जोशी लक्ष्मीची जन्मपत्रिका मागतो आहे.

वामन—लक्ष्मीची जन्मपत्रिका कशाला ? पार्वतीवाईचीना ?

नारायण—छेः, पार्वतीवाईची ? मी लक्ष्मीला विसरेन काय ?

वामन—(एकीकडे) अरे हें काय ? ह्यापासून तर दोघेही सुखी होतील, आणि मग तर सारेंच विघडून जाईल. (उघड) पण लक्ष्मीच्या मनांत आहे कां ? ती तुला विसरून गेली असली तर ?

नारायण—लक्ष्मी मला विसरून गेली ?

वामन—तिनें आणि तिच्या आईनें वकिलाची मागणी कबूल केली तेव्हांच ती तुला विसरून गेली.

नारायण—वकिलाची मागणी कबूल केली ?

वामन—विचार तिला नाही तर वकिलाला. माझ्या समक्ष नकी झाले. आतां वकील नाकबूल जातो आहेसें दिसते, ती गोष्ट निराळी.

नारायण—बेइमान ! तर मग पार्वतीवाईशीं पाट लावून हिची खोड तोडतो. आधीं तें पार्वतीवाईशीं दुसरें काम आहे त्याचा निकाल करून घेऊं द्या.

(नारायण पार्वतीवाईच्या घरीं जातो)

वामन—(हंसत) हाः! हाः! हाः! आजच्या गमती सारखी गम्मत आजपर्यंत झाली नाही.

(रामजी येतो)

रामजी—वामन, तूं नारायणाला पाहिलास कां कोठें ?

वामन—तुमचें कुटुंब होणार होतें त्या पार्वती-वाईची जन्मपत्रिका घेण्यासाठीं तिच्या घरांत गेला आहे.

(नारायण आणि पार्वतीवाई येतात)

नारायण—पार्वतीवाई, ह्या जगांत इमान म्हणाल तर कसें तें राहिलेच नाही.

पार्वती—(एकीकडेस) रामजीवकील आले ! त्यां

च्या देखत मी नारायणाशी इतक्या सलगीने काय बोलते? मला काय ते ह्मणतील? लाज वाटते वाई मला.

(लक्ष्मी येते)

लक्ष्मी—वामन मागल्या खोलीची किल्ली दे, मला तांदूळ सडायाला काढायाचे आहेत.

(गांवकरी येतात)

गांवकरी—वामन, सोडतीचे नंबरांत कोणा कोणाला बक्षीस मिळाले सांग?

वामन—जरा थांबा. रामजी वकिलाकडे कागद आला आहे त्यांत आपल्या गांवांत आलेल्या टिकिट्या पैकीं एकच नंबराला बक्षीस आल्याचे लिहून आले आहे. मी इंदुप्रकाश आणायला मुद्दाम मुंबईस मनुष्य पाठविला आहे. कारण बाहेरगांवच्या वर्गणीदारांस ते कधीं कधीं दुसरे दिवशीं पाठवितात. तो आतांच्या गाडींत येईल. त्यांत आणखी कांहीं नंबर असले तर कळतील. इतक्यांत मला नारायणाच्या लग्नाची तयारी करूं द्या.

पार्वती—(एकीकडेस) काय मेला द्याड! साऱ्यांना सांगत बसला पहा!

गांवकरी—नारायणाचे लग्न होतें आहे? राम राम नारायणराव नवरदेव!

नारायण—मी नाहीं नवरदेव. ते वकील नवरदेव होणार. त्यांना रामराम करा.

रामजी—मीं नवरदेव ?

नारायण—कां लक्ष्मीला फसवायची कीं काय ?

रामजी—लक्ष्मीला फसवायची ? कोण लक्ष्मीशीं
लेग्न लावणार, मीं ? त्या दीडडमडीच्या मोलकरणीशीं ?

लक्ष्मी—(एकीकडेस) आणि त्या वेडमानी थे-
रज्याशीं लेग्न लावणार मीं ?

नारायण—वामनानें मला सांगितलें आहे कां
तुमचें आणि लक्ष्मीचें नक्की ठरलें आहे.

रामजी—आणि त्यानें मला सांगितलें कां तुजें
आणि पार्वतीबाईचें नक्की झालें आहे.

लक्ष्मी—(एकीकडे) मला पण मेल्यानें तसेंच
सांगितलें.

गांवकरी—वामन, काय हे तंटे लावलेस ?

वामन—मीं तंटे लावले ? सारे त्या दहा हजार
रुपायानें तंटे लावले.

रामजी—आणखी गुलाम फजेती करणार आतां.

गांवकरी—दहा हजार रुपये कशाचे ?

वामन—अहो, तुह्मीं साऱ्यांनीं सोडतीचीं टि-
कितें घेतलीं आहेत, तसें लक्ष्मीनें एक घेतलें होतें.
त्याला दहा हजाराचें बक्षीस मिळालेलें कळतांच राम-
जीदादा लक्ष्मीशीं लेग्न लावायला तयार झाले. पण
लक्ष्मीनें तें टिकिट पार्वतीबाईला दिल्याचें कळलें, तेव्हां
तेव्हांच्यशीं पाट लावायला तयार झाले. त्यांनीं टिकिट

नारायणाला विकलें, तेव्हां पार्वतीवाई त्याच्याशीं पाट लावणार तयार झाली आहेत. लक्ष्मी रामजीशीं लग्न लावणार होती म्हणून नारायण पण पार्वतीवाईशीं पाट लावणार. ह्यांत झालें तें सर्व रितीचेंच झालें. वामनानें कशाचे तंटे लावले ?

गांवकरी—मग आतां नारायण पार्वतीवाईशीं पाट लावणार ?

वामन—मुहूर्ताची काय ती खोटी आहे. पण मी सांगणार होतो कां रुपये त्याच्या हातीं आधीं येऊं द्या.

पार्वती—(एतीकडेस) रुपये येतील, ते कोठें जातात ? उशीर केला तर त्याच्यावर कितीक जणीच्या उज्या पडतील.

गांवकरी—सोडतींत नंबर निघाल्यावर रुपये कोठें जातात ? सदाशिवराव गुप्त्याचे चार महिन्यांनीं रुपये आले. बरें, तुझा इंदुप्रकाश कधीं येईल ?

वामन—ता मनुष्य येतो आहेसें वाटते. हो तोच, आलाच तो. आण आण पाहूं इंदुप्रकाश !

रामजी—माझा नंबर चुकला आतां मला काय दुसरे नंबर असले तर करायाचें आहे ! पण आतां येतात कुठले दुसरे नंबर ?

गांवकरी—वे वे पाहूं तो इंदुप्रकाश ?

(वामन इंदुप्रकाश फोडतो)

गांवकरी—पहा पहा, पाहा आमचे नंबर ?

वामन—काढा काढा साऱ्यांची टिकिटें.

एक गांवकरी—वामन, माझा नंबर आधीं पहा. माझा दोनहजार तीनशें पंचेचाळीस आहे.

दुसरा गांवकरी—वामन, माझा आधीं पाहा. माझा दोन हजार तीनशें चाळीस आहे.

दुसरे गांवकरी—त्यांचे आधीं काय ह्मणून पाहणार? ज्याचे जशे ओळीनें येतील तसे पहा.

नारायण—माझापण नंबर त्यांत लिहिला आहे-ना पहा. नाही तर छापतांना चुकतात एकादे वेळेस.

पार्वती—वामन, आधीं तोच नंबर पहा.

वामन—(मोठ्यानें हंसून) हाः! हाः! हाः! हें पहा काय? वाचा इंदुप्रकाश!

“टाकळीची सोडत, मोठें ढोंग”

“ही सोडत लबाडी असून लोकांना खोटे नंबर तेथील लोक कळवितात.” हाः! हाः! हाः! ध्या दहा हजार रुपये नारायणराव लावा पाट पार्वतीबाई गिरणीतील मुकादमाशीं. हाः! हाः! हाः!

पार्वती—(एकीकडेस पण वामन ऐकतो) काय मेले रुपायापरी रुपये गेले आणि साऱ्या गांवांत फजेती झाली तोंड काय मेलें दाखवूं आतां?

(पार्वतीबाई जाते)

वामन—(हंसत) हाः! हाः! हाः!

नारायण—(एकीकडेस पण वामन ऐकतो) आ-

५८ विनसंतोषी आणि सोडत

तां पार्वतीबाई माझ्याशीं कशाचा पाट लावते ! पण
त्या लक्ष्मीचें मीं कधीं तोंड पाहणार नाहीं. आतांच्या
गाडीला मुंबईस जातो निघून. (नारायण जातो)

वामन—(हंसत) हा: हा: हा: !

लक्ष्मी—(एकीकडेस पण वामन ऐकतो) मले
कोणालाच रुपये मिळाले नाहीत. पण नारायण मात्र
गेल्या हातचा. जाऊं द्या आपलीं भांडीं घासायाला.

(लक्ष्मी जाते)

वामन—(हंसत) हा: हा: हा: !

रामजी—(एकीकडेस पण वामन ऐकतो) पैशांत
आणि लग्नांत आमच्यासारख्या तत्ववेत्त्यांना कांहीं
वाटत नाहीं. एक फजेती झाली ती वाईट. दोन खटले
जिंकले ह्मणजे भरून येईल ती. वकिलाच्या वर्तणुकीला
कोण विचारितो ? त्यानें कोडतांत हुशारी दाखविली
ह्मणजे झालें. (रामजी जातो)

वामन—(हंसत) हा: हा: हा: !

गांवकरी—आपण नाहीं कधीं सोडतींत पैसे
घालणार. आपले तेवढे पैसेच गेले, पण बरी ह्यांच्या-
पुारखी फजेती नाहीं झाली. (गांवकरी जातात)

वामन—(हंसत) हा: हा: हा: ! ध्या सोडतीचीं
टिकिटें ! घालून पैसे ! त्या शिवाय मला असा गमतीचा
दिवस यायचा नाहीं. वाहवारे गम्मत ! हा: हा: हा: !

(वामन जातो)

समाप्त.

